

Za več preventive pri obvladovanju gospodarske kriminalitete

Matjaž Jager¹, Katja Šugman Stubbs²

V Sloveniji že vsaj od sredine devetdesetih let prejšnjega stoletja proizvajamo uradne dokumente o boju zoper gospodarsko kriminaliteto. Od 1997 se je zvrstilo več zaporednih strategij, ki so imele za cilj omejevanje tega pojava. Avtorja ugotavljata, da je v strategijah zelo malo ali nič prostora namenjenega analizi vzrokov tovrstne kriminalitete oz. razlagi geneze različnih pojavnih oblik gospodarske kriminalitete. Zato se ne smemo čuditi, da se problemi v zvezi s to kriminaliteto kronični oz. se po ocenah javnosti in po drugih pokazateljih celo povečujejo. Izboljšana strategija bo morala temeljiti na interdisciplinarni analizi vzrokov, pojavnih oblik in »akterjev« tovrstne kriminalitete ter ob optimiziranju kazenskopravne reakcije osrednjo vlogo posvetiti prevenciji. Obsežna literatura na tem področju izpostavlja dejavnike, kot so: situacijska prevencija, korporacijsko upravljanje, korporacijska kultura, izbor, vzgoja in izobraževanje kadrov itn.

Ob tem bo celovitejša strategija morala odgovoriti tudi na vprašanje merjenja lastnih uspehov in neuspehov ter zagotoviti ravnovesja med stremeljenjem po uspešnosti in učinkovitosti in varovanjem človekovih pravic.

Ključne besede: gospodarska kriminaliteta, Slovenija, preventiva, kazensko pravo, strategija, imunski sistem družbe

UDK: 343.37

1 Četrto stoletje »zatiranja«

V Sloveniji že vsaj od začetka devetdesetih let prejšnjega stoletja prirejamo strateške posvete na temo »učinkovitega zatiranja gospodarske kriminalitete«. Že triindvajset let je na primer od posveta, ki ga je na to temo v žgočih časih divje privatizacije takratne družbene lastnine na Bledu organiziral Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani (Nove oblike prilaščanja in razprodaje družbenega premoženja, 1990).³ Na njem so tako teoretiki kot praktiki med drugim ugotovili, da živimo v času, ko »... moralne norme v družbi kot celoti, posebej pa še na področju gospodarjenja, izginjajo« (Žnidaršič Kranjc, 1990a: 104). Ugotavljali so, da smo »... iz pravnega sistema izključili vrsto varovalnih mehanizmov, ob tem, da novih vanj nismo vgrajevali« (Žnidaršič Kranjc,

1990b: 110) in da manjka politične volje za obvladovanje tega problema. Na izvedbeni ravni so udeleženci med drugim ugotovili luknjičavost in nepovezanost zakonodaje ter pogrešali boljše sodelovanje organov družbenega nadzorstva ter več politične podpore tem organom (Žnidaršič Kranjc, 1990b). Čeprav so bili zapisani pred skoraj četrto stoletje, izbrani zaključki zvenijo nekako zelo aktualno.

V teh letih se je zvrstilo kar nekaj nacionalnih programov, strategij, resolucij oz. takšnih ali drugačnih državnih dokumentov na to temo. Vse strategije so ciljale na učinkovito omejevanje oz. »obvladovanje« gospodarske kriminalitete. Naj jih nekaj najpomembnejših navedeva po kronološkem vrstnem redu: Strategija Ministrstva za notranje zadeve v boju zoper gospodarsko kriminaliteto iz leta 1997 (Cf. Lamberger, 2005: 44-45)⁴, Vladna strategija obvladovanja gospodarske kriminalitete v Republiki Sloveniji iz leta 2003 (Vlada Republike Slovenije, 2003), Resolucija o nacionalnem programu preprečevanja in zatiranja kriminalitete za obdobje 2012–2016 (2012), ki pokriva tudi gospodarsko kriminaliteto (2012) in, zadnja; Strategija obvladovanja gospodarske kriminalitete v Republiki Sloveniji iz 2012, ki jo je Vlada sprejela v sredini leta 2012 (Vlada Republike Slovenije, 2012).

¹ Znanstveni svetnik na Inštitutu za kriminologijo pri Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani, izredni profesor na Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani. E-pošta: matjaz.jager@pf.uni-lj.si.

² Redna profesorica na Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani, znanstvena svetnica Inštituta za kriminologijo pri Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani. E-pošta: katja.sugman@pf.uni-lj.si.

Hvala Pii Levičnik in Mateju Cerarju za njuno pomoč pri raziskavi virov.

³ Kasneje so tako Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani kot druge akademske in državne institucije organizirale še vrsto konferenc in kolokvijev na to temo.

⁴ Zanimivo je, da je prvi dokument z ambicijo strategije nastal z občutnim zamikom za prvim valom privatizacije družbene lastnine.

Če si ogledamo te dokumente, vidimo, da se opisi stanja na področju gospodarske kriminalitete bistveno ne razlikujejo. V enem stavku bi lahko povzeli, da gospodarska kriminaliteta ostaja/postaja v naših očeh vedno večji družbeni problem, z njo povzročena škoda pa vseskozi narašča (Cf. Keršmanc, 2013a; Kebe in Ferme, 2012). Po drugi strani lahko ugotovimo, da zanimanje politike za to področje oz. t. i. politična volja za obvladovanje tega problema, vsaj deklaratorno, narašča šele v zadnjem času.⁵ Tudi danes, po četrto stoletju, prihajamo več ali manj do podobnih ugotovitev glede akutnosti problema, zakonodajnih pomanjkljivosti, preobremenjenosti in na drugi strani kadrovske podhranjenosti policije in tožilstva.⁶ Temu se je v zadnjem času ekonomske krize pridružilo še resno pomanjkanje denarnih sredstev za financiranje državne uprave in javnega sektorja nasploh.

Kljub vsemu bi lahko rekli, da je, predvsem po sprejetju vladne strategije iz leta 2003, prišlo tudi do določenih pozitivnih premikov, predvsem na področjih, ki jih je strategija iz 2003 definirala kot strateške cilje: 1) pravočasno prilagajanje zakonodaje, 2) izboljšanje sodelovanja med državnimi organi in institucijami, 3) izboljšanje strokovne usposobljenosti kadrov, 4) izboljšanje kadrovske strukture v enotah za preiskovanje gospodarske kriminalitete (Vlada Republike Slovenije, 2003).⁷ Do teh izboljšav je prišlo kljub temu, da so Strategijo iz leta 2003 zelo neslavno prenehali izvajati (Ministrstvo za notranje zadeve, 2011).

Ničesar, in to je za namen najinega prispevka še posebej pomembno, pa ni bilo narejenega za doseganje strateškega cilja, ki ga je Strategija iz 2003 dobro definirala kot »zagotovitev sistematičnega pristopa k preventivnemu delu« (ibid.: 11).

⁵ Tudi znanstveno-raziskovalni interes za to področje narašča šele v zadnjem času (Cf. Dvoršek, 2000; Keršmanc, 2013b; Selinšek, 2006).

⁶ Na to vpliva tudi odhod najbolj izkušenih kadrov v druge nadzorne institucije in odvetništvo (Dvoršek in Frangež, 2008).

⁷ Kasnejša evalvacija strategije iz leta 2003 je prišla do naslednjega zaključka: »Strategija obvladovanja gospodarske kriminalitete v Republiki Sloveniji iz leta 2003 ni bila uresničena v celoti. Delni vzrok za to je bila ukinitve medresorske delovne skupine, ki je skrbelo za njeno izvajanje. Zaradi navedenega so določene institucije samostojno nadaljevale doseganje zastavljenih strateških ciljev, večina pa je z izvajanjem nalog prenehala. Dosedanje izvajanje strategije je kratkoročno pripomoglo k izboljšanju preiskovanja gospodarske kriminalitete, ni pa doseglo pričakovanih rezultatov. Zagotovitev zadostnega števila preiskovalcev, ki obravnavajo težje oblike gospodarske kriminalitete, ustrežnejša dinamika odzivnosti državnega tožilstva, intenzivnejše medsebojno sodelovanje vseh pristojnih državnih organov so ukrepi, ki lahko v prihodnje na regionalni ravni pripomorejo k učinkovitejšemu in hitrejšemu obravnavanju gospodarskega kriminala in korupcije v Republiki Sloveniji.« (Ministrstvo za notranje zadeve, 2011: 19).

To dejstvo evalvacija strategije iz leta 2003 povsem odkrito in korektno priznava. Bolj zanimivo je, da sedanja Strategija obvladovanja gospodarske kriminalitete v Republiki Sloveniji (2012), ki jo je Vlada sprejela 5. 7. 2012, morda ravno zaradi teh slabih izkušenj, iz nabora strateških ciljev povsem opušča področje klasične prevencije.⁸

Simptomatično je, da je v vseh omenjenih strategijah zelo malo ali nič prostora namenjenega analizi vzrokov tovrstne kriminalitete. Z drugimi besedami, strategije se ne ukvarjajo z razlago geneze različnih pojavnih oblik gospodarske kriminalitete. To problematiko vsi dokumenti, žal tudi zadnja strategija iz leta 2012, enostavno preskočijo; veljavna Resolucija o nacionalnem programu preprečevanja in zatiranja kriminalitete za obdobje 2012–2016 (2012) sicer ima poglavje o vzrokih (glej točko 6.2.2.), vendar besedilo, ki ga najdemo pod tem podnaslovom, zgolj predstavlja oz. nadaljuje pregled stanja na tem področju.

Iz navedenega lahko povzameva, da omenjeni dokumenti ne izhajajo iz poglobljene analize pojava, ki ga želijo obvladovati, temveč se osredotočijo predvsem in samo na (sicer pomembna) vprašanja organizacije, koordinacije državnih represivnih organov, reševanje problema izobraževanja kadrov in na potrebo po izboljšanju zakonodaje. Skratka, ne izhajajo iz nujne analize pojava samega, temveč brez temeljne diagnoze o tem, s čim imamo pravzaprav opraviti, takoj preskočijo kar na posamezne elemente zdravljenja oz. na izbrani »nabor tretmana«, za katerega se zdi, da ga imamo na razpolago.⁹ Če je temu tako, se ne smemo čuditi, da je stanje enako ali še slabše, kot je bilo, in da so problemi v zvezi s to kriminaliteto kronični oz. se celo povečujejo.¹⁰

2 Do ustrežnejše diagnoze s pomočjo teorije, raziskav in izkušenj

Če želimo več uspeha pri obvladovanju gospodarske kriminalitete, bomo morali več pozornosti posvetiti oblikovanju celovitejše strategije obvladovanja tega področja. Boljša stra-

⁸ Na potrebo po uravnoteženem razmerju med represijo in preventivo je opozarjal že vrhovni državni tožilec Mazi (2003). O pomenu preventive glej npr. Alvesalo, Tombs, Virta in Whyte (2006) in Braithwaite (2010); o preventivnih vidikih projekta Supervisor, ki so ga razvili na Komisiji za preprečevanje korupcije pod vodstvom Gorana Klemenčiča, glej Roglič (2013). Po drugi strani ima naša država pozitivne izkušnje z interdisciplinarnimi strategijami na področju varnosti cestnega prometa, zdravstvenega varstva itn.

⁹ Podobno o preprečevanju kriminalitete v lokalnih skupnostih ugotavljata Meško in Sotlar (2012).

¹⁰ Sedanji generalni državni tožilec Zvonko Fišer je na konferenci na to temo izpred nekaj let področje gospodarskega kriminala označil za »kronično travmo organov pregona.«

tegija obvladovanja gospodarske kriminalitete in sploh kaznivih ravnanj in deviantnosti na tem področju, bo morala temeljiti na poglobljeni interdisciplinarni analizi vzrokov, pojavnih oblik in »akterjev« - od neposrednih storilcev in sosterilcev do notranjih in zunanjih nadzornih mehanizmov. Področje preprečevanja bi moralo prevzeti osrednjo vlogo. Uspešno preprečevanje pa lahko temelji le na znanju in izkušnjah (Cf. Tonry in Farrington, 1995).

Najbolje bi seveda bilo, ko bi pri tem izhajali iz teoretično najboljše možne razlage geneze tovrstne deviantnosti. Ob tem velja poudariti, da kriminologija pozna različne bolj ali manj celovite teoretične razlage tega pojava (Cf. Friedrichs, 2010; Payne, 2013; Simpson in Weisburd, 2009). Obseg obstoječe literature na to temo ni zanemarljiv. Samo na ožjem področju kriminologije se temu vprašanju posveča tako rekoč vsaka pomembnejša teoretična smer, obravnavajo pa ga tudi npr. ekonomska sociologija, teorija upravljanja gospodarskih družb itn.

Na polju kriminologije gospodarsko kriminaliteto vsaka na svoj način in s svojimi ključnimi termini na najsplošnejši ravni razlagajo teorija diferencialne asociacije (Sutherland in Cressey, 1960), teorija anomalije/pritiska (Merton, 1938), marksistična/radikalna kriminologija (Cf. Quinney, 1980), teorija racionalne izbire (Cornish in Clarke, 1986), teorija družbene kontrole (Hirschi, 1969), teorija samonadzora oz. »Splošna teorija kriminalitete« (Gottfredson in Hirschi, 1990) ter teorija reintegrativnega sramočenja (Braithwaite, 1989), da omeniva zgolj nekatere. Poleg tega oz. v okviru teh najsplošnejših (družin) teorij so se preprečevanju (gospodarske) kriminalitete s poudarkom na priložnosti posvečale npr. teorija rutinske dejavnosti (Cohen in Felson, 1979), teorija kriminalnega vzorca (Brantingham in Brantingham, 1991) in situacijska prevencija (Clarke, 1980) in še bi lahko naštevali.¹¹

Ob soočenju s temi teorijami pa se lahko pojavijo problemi. Bolj poglobljena analiza poskusov razlage gospodarske kriminalitete bo namreč zmes izziva in frustracije. Občutki frustracije bodo neizbežno povezani s tem, da v kriminologiji ni splošno sprejete »najboljše« teorije gospodarske kriminalitete. Še več, na področju kriminologije in kriminalna politike nimamo enotne, dobro uveljavljene znanstvene oz. razlagalne paradigme, ki je značilna za nekatere druge znanosti. Imamo opravka s celo vrsto bolj ali manj nasprotujočih si teorij in teoretskih skupin, ki se bolj ali manj razhajajo že na ravni osnovnih predpostavk o človeku in družbi. To velja praviloma za teoretsko razlago vseh področij kriminalitete.

¹¹ Z vidika razumevanja preventivnega pomena priložnosti zadnje tri teoretske pristope analizirajo Benson, Madensen in Eck (2009), preventivni pomen teorije diferencialne asociacije in teorije samokontrole pa npr. Hansen (2009).

V praksi se potem zgodi - o tem pričajo obstoječe domače in tuje strategije na tradicionalnih področjih kriminalitete - da bolj ali manj prefinjena besedila strategij tovrstne razlike v teoretičnih pogledih ne odražajo. Teoretski izbor je narejen prikrito oz. vsaj ne dovolj izrecno, kar ne prispeva h kvaliteti tovrstnih strategij, saj zamegli odkrito razpravo o predpostavkah in temeljnih premisah. V strategijah bomo našli predvsem neke vrste tradicionalni, zdravorazumski pogled na deviantne pojave skozi prizmo individualne odgovornosti klasične kriminološke šole, katere miselne premise še vedno obvladujejo *mainstream* razprav o kriminalni politiki danes.

Kljub tem problemom in potencialnim frustracijam, ki jih takšno stanje prinaša, meniva, da je poglobljena analiza teorij gospodarske kriminalitete in na podlagi tega narejenih raziskav, edino kvalitetno izhodišče snovanja potencialno učinkovitih preventivnih ukrepov na tem področju.

Če se enostranska, necelovita državna strategija (ne)obvladovanja gospodarske kriminalitete osredotoča zgolj na kazensko-pravno reakcijo, je to videti takole:

Shema 1: Enostransko »zatiranje« gospodarske kriminalitete s kazenskoppravno represijo

Ker gre za reaktiven, *ex post* odziv na že storjena ali potekajoča kazniva dejanja, bi lahko shematsko sem umestili tudi reakcijo prekrškovnih organov (mnogo prekrškov in kaznivih dejanj se na tem področju bolj ali manj prekriva, kar predstavlja poseben problem), organe (ne)delujočega t. i. notranjega nadzora in pa, seveda, medije. Država reagira le s kaznovalno-pravnimi (prekrškovnimi in kazenskimi) ukrepi.

V nasprotju s to predstavo zatiranja gospodarske kriminalitete bi bolj celovita in vsestranska strategija poleg zagotavljanja čim bolj optimalno delujoče kazenskoppravne represije veliko pozornost posvetila tudi dejavnikom, kot so: situacijska

prevencija, korporacijsko upravljanje (notranji mehanizmi zavor in ravnotežij), korporacijska kultura, izbor, vzgoja in izobraževanje vodilnih kadrov (riba smrdi pri glavi) itn.¹²

Celovitejše obvladovanje gospodarske kriminalitete bi tako te pojave skušalo obvladovati z različnih smeri in na različnih nivojih. Shematsko bi to bilo videti npr. takole:

Schema št. 2: Celovitejše obvladovanje gospodarske kriminalitete (deviantnosti)

Prizadevati si je torej za to, da bo hkrati z izvajanjem kaznovalnopravne represije država aktivno (tudi finančno) podpirala različne možne smeri in nosilce preventivnega delovanja. Tukaj prikazana shema izpostavlja nekatere načine in pristope preventivnega delovanja, za katere predvidevava, da bi lahko uspešno zmanjševali oz. preprečevali gospodarsko kriminaliteto. Izbor preventivnih aktivnosti in njihovih nosilcev je seveda možen le na podlagi temeljite raziskave teh vprašanj in izkušenj iz prakse. Ob tem je jasno, da se bo vsaka pametna strategija tudi spreminjala in prilagajala glede na povratne informacije in ocene lastne uspešnosti in učinkovitosti.

3 Kaj bomo šteli za uspeh, kaj za neuspeh ali zakaj optimalni obseg kriminalitete ni enak nič

Drugo temeljno vprašanje, na katerega bo morala strategija odgovoriti, je vprašanje merjenja uspešnosti doseganja zastavljenih ciljev. Pri ciljnih gre za razkorak med tem, kje smo, in tem, kam bi radi prišli, oz. za razmerje med oceno seda-

¹² Zasebna svetovalna podjetja tržijo svojo pomoč pri vzpostavljanju ustrezne korporativne kulture. V svojem nedavnem oglasu »o tveganju prevar, korupcije in zlorab položaja« tako neko podjetje nagovarja svoje stranke takole: »Preventivni pristop je edina upravičena poslovna odločitev – še posebej v težkih gospodarskih časih ... Podjetja se morajo proaktivno spopasti s tveganji prevar in ne smejo čakati, da prevaro ali zlorabo odkrijejo represivni organi, revizorji, kupci ali mediji.« (Medjedović, 2013)

nega stanja in želenim ciljnim stanjem. Cilji so lahko zastavljeni bolj ali manj konkretno. Problem kolikor toliko realne ocene stanja na eni strani lepo ponazarja sedanji vihar okoli gospodarske kriminalitete, ki ga javnost zaznava kot akutni družbeni problem. Posledično so zadnje vlade zaradi pritiska javnosti reševanje tega problema postavile med prioritete. Pred nekaj leti, ko temu ni bilo tako, stanja na tem področju uradno nismo ocenjevali kot alarmantnega, čeprav se v realnosti v delovanju gospodarskih subjektov spremembe ne dogajajo čez noč.¹³ V našem primeru je razsežnosti problema – realno oceno stanja na področju gospodarske kriminalitete in korupcije – v veliki meri razgalila šele gospodarska kriza, ki je kot oseka razkrila, kaj se dogaja pod gladino.¹⁴

Po drugi strani in enako, če ne bolj pomembno, si je zastaviti realistične cilje in merila za uspeh. Tukaj je na mestu temeljno opozorilo, in sicer, da optimalni obseg kriminalitete, tako gospodarske kot drugih vrst, praviloma ni enak nič (Cf. splošno Jager, 1998). To je res na različnih nivojih in iz različnih razlogov. Poglejmo si razloge zgolj na področju tradicionalne kazenskoopravne reakcije na gospodarsko kriminaliteto.

Tradicionalno pravimo, da skušamo s kazenskim postopanjem doseči dva cilja: prvi je učinkovitost pregona kriminalitete in drugi varstvo človekovih pravic (Cf. Kobe, 1983; Krapac, 1998).¹⁵ Problem naj bi bil v tem, da naj bi si bila ta dva cilja nasprotujoča: matematično rečeno bi torej to pomenilo, da sta v obratno sorazmernem odnosu. Če bi si ju pred-

¹³ Keršmanc in Ahtik sta to ponazorila skozi analizo dveh konkretnih spornih praks, in sicer (zlo)rabe repo poslov v zloglasni zadevi *Lehman Brothers Holding Inc.* in zlorabe navadnih posojilnih pogodb v bančno-finančnem sektorju na domačem primeru Kom-pakt (Keršmanc in Ahtik, 2012).

¹⁴ Ali z Mencingerjevimi besedami: »Če ne bi bilo krize, bi najbrž oba [Bavčar in Šrot] še naprej veljala za prodorna menedžerja, ki razumeta finančno poglobljanje, in bi celo dobivala vsakoletna menedžerska priznanja. Moralna spornost početja ne bi nikogar motila; z moralo so se začeli ukvarjati šele, ko je stvar začela propadati.« (Mencinger, 2010).

¹⁵ »...[kazenski postopek] se pokaže kot sredstvo za varstvo družbe in njenih institucij ... hkrati pa tudi kot sredstvo za varstvo posameznika ... kazenski postopek [je] nujno tudi celota prisilnih ukrepov, s katerimi se posega v celovitost osebnosti ... Z določitvijo meja za uporabo prisiljevanja se razkriva druga stran ambivalentne narave kazenskega postopka: njegova varstvena funkcija, razumljiva kot varstvo posameznika, njegove osebnosti in integritete.« (Kobe, 1983: 157) Krapac (1998: XIII) predstavlja cilja kazenskega postopka kot: »rezultantu dviju oprečnih težnji: za učinkovitost, tj. da vsaki poznati počinitelj kaznenog djela bude uhvačen i kažnjen (odnosno i zahtjeva da kazne i druge mjere materijalnog kaznenog prava budu primijenjene u svakom konkretnom slučaju) te težnje da se spriječi neopravdani kazneni pregon i osuda nedužne osobe (odnosno da svaka osoba protiv koje se vodi kazneni postupak - okrivljenik - raspoláže mogućnostima svoje obrane).«

stavljali grafično, bi šlo za dve sekajoči se premici; kjer ena doseže maksimum, druga dosega minimum in obratno. Ob tezi o radikalni nasprotnosti obeh ciljev bi to pomenilo, da je v točki največje učinkovitosti spoštovanje človekovih pravic nično in obratno: v točki popolnega spoštovanja človekovih pravic je učinkovitost nična. Ali drugače: ob večanju učinkovitosti postopka premo sorazmerno upada varstvo človekovih pravic, ob naraščanju varstva človekovih pravic pa premo sorazmerno upada učinkovitost postopka.¹⁶ Poglejmo si podrobneje to obratno sorazmernost.

Res je, da je v današnjih razmerah in ob današnjem znanju nemogoče dosegati popolno učinkovitost postopka, ne da bi pri tem temeljito ali celo v celoti kršili človekove pravice. Ob tem si stanje popolne učinkovitosti zelo težko predstavljamo, saj sodi bolj na področje znanstvene fantastike kot realnosti.¹⁷ Še najbližje predstavi o popolni učinkovitosti bi bila morda policijska država, kjer bi imela oblast tako rekoč neomejeno pooblastilo za preiskovanje in nadzorovanje gospodarske kriminalitete. Le tako bi namreč lahko zajeli vse storilce zaznanih kaznivih dejanj. Skoraj gotovo bi morali nad udeleženci kazenskega postopka – predvsem nad obdolženci – izvajati neke vrste prisilo, da bi po resnici povedali, kar vedo o kaznivem dejanju. Tako bi prek »popolne ugotovitve resnice« lahko zanesljivo in brez napake določili storilce kaznivih dejanj. Imeli bi popolnoma učinkovit postopek, pri tem pa bi silovito kršili danes upoštevane človekove pravice. Tako se lahko strinjamo s trditvijo, da bi bilo pri maksimalni učinkovitosti spoštovanje človekovih pravic nično. Ali si torej res lahko želimo maksimalno učinkovit postopek, s katerim bi (fiktivno seveda) izkoreninili vso kriminaliteto? Za kaj takega bi morali živeti v nekem drugem svetu, ki bi ga težko označili s pridevnikom demokratična pravna država. Podobna logika družbenega optimuma velja tudi za preventivne ukrepe pri obvladovanju gospodarske kriminalitete. Preusmerjanje kazenskega (procesnega) prava v smer poudarjanja njegove učinkovitosti lahko spremljamo že nekaj časa (Cf. Klemenčič, 2002, 2008; Šugman Stubbs, 2005).

Hkrati se zdi, da ob tem uporaba novih tehnologij silovito deluje v smeri večanja učinkovitosti in zmanjševanja človekovih pravic (Cf. splošno Završnik, 2010; Šugman, v tisku). Pod vplivom novih tehnologij tako zgublajo veljavo nekatere klasične varovalke kazenskega postopka, kot recimo specifikacija odredb za hišno preiskavo glede prostora in predmetov,

ki se iščejo (Kerr, 2005), in omejitev prisluškovanja na samo določeno osebo in določeno telekomunikacijsko sredstvo (Henderson, 2002).

Kot na področju gospodarske kriminalitete tudi na področju uporabe novih tehnologij ne more biti nobenega dvoma o tem, da mora tudi kazensko pravo ponuditi nove odgovore na nove izzive. Če kriminaliteta dobiva nove razsežnosti in pojavnosti, moramo organom pregona in pravosodju omogočiti, da se na te spremembe odzovejo na učinkovit način. Seveda pa se ob uvajanju novih rešitev ponovno postavlja vprašanje tehtanja med obema vrednotama oz. ciljema kazenskega postopka: učinkovitostjo pregona in varovanje pred prekomernimi posegi v pravice posameznikov. Pri tem se nam ob trku obeh ciljev postopka postavlja še dodatno vprašanje, ki ni vezano samo na njuno navidezno izključujočo naravo. Ko tehtamo med uvedbo nekega novega preiskovalnega ukrepa ali nove politike, se prav hitro lahko znajdemo v situaciji, ko se zdi, da je neka učinkovita rešitev tudi *nujna* za zagotavljanje določenega cilja. Tako se diskusije glede uvedbe nekega bolj ali manj invazivnega preiskovalnega dejanja navadno začnejo in končajo z razpravo o tem, kako velika je specifična nevarnost, ki naj bi jo neki ukrep preprečeval. Takšne razprave privedejo do zaključka, da je ukrep, pa naj še tako posega v obstoječe pravice, nujen za reševanje problema. (Cf. Šugman in Jager, 2009).¹⁸

V praksi namreč, ne slučajno, uporabljamo vojaški besednjak: organi se zoper kriminaliteto »borijo«, jo »zatirajo« oziroma »iztrebljajo« (Cf. Jager, 1998). Zatirati namreč pomeni »povzročiti, da kaj negativnega na nekem področju ali v celoti neha obstajati« (Slovar slovenskega knjižnega jezika, 2008). Lahko bi dobili vtis, da gre za totalno vojno, v kateri ne moremo mirovati, dokler tega pojava v celoti ne iztrebimo. Hkrati takšna retorika nakazuje na obsežnost problema in sugerira, da so v »vojni« dovoljena vsa sredstva (Dickson, 2005).¹⁹ Zadnja strategija o gospodarski kriminaliteti iz leta 2012, ki uporablja izraz »obvladovanje«, predstavlja glede tega napredek v pravo smer.

Podobne probleme lahko najdemo na ravni kriminalitete politike EU, ki je ujeta v predstavo o zastraševalnem učinku kazenskega prava. Evropska unija kazenskopravno represijo jemlje kot samo po sebi umevno zastraševalno - prisilno sredstvo za uresničevanje svojih politik na različnih področjih, za katere je pristojna. Ustaljena krilatica dokumentov EU v zvezi s takšno »ancilarno« vlogo kazenskega prava pri im-

¹⁶ Pri tem puščam ob strani vprašanje vsakokratne konceptualizacije kaznivega dejanja in jo za potrebe tega razpravljanja jemljem kot neproblematično.

¹⁷ Domišljajske možnosti za popolnoma učinkovit sistem kontrole so skoraj neomejene, kot dokazujejo tudi literarna dela, na primer "1984" Georga Orwella.

¹⁸ To še posebej velja v primeru, če je nevarnost, ki preži (navidezno) velika, kot recimo gospodarska kriminaliteta ali terorizem.

¹⁹ Dickson (2005) podobno retoriko in njene cilja lepo analizira na problemu terorizma.

plementaciji EU politik je, da morajo biti zagrožene kazenske sankcije, ki naj potencialne storilce odvrtaajo od kršitev njene zakonodaje uspešne (učinkovite), sorazmerne in odvračevalne (ang. »*effective, proportionate and dissuasive*«). Kazensko pravo oz. njegove zagrožene sankcije naj bi bile tako sredstvo za zagotovitev polne učinkovitosti njene politike.

Že sam koncept »polne učinkovitosti neke politike« pa je, kot smo ugotovili, problematičen. Ni dovolj jasen in je potemtakem neprimeren oz. neuporaben za namen evaluacije. Popoln uspeh neke politike s popolnim izkoreninjenjem problema bi ustvaril idealno merilo uspešnosti, po katerem reakcija kazenskega prava oz. njegovih sankcij ne bo nikoli dovolj uspešna in odvračevalna, saj te stopnje konformnosti kazenske sankcije enostavno ne morejo vzpostaviti (Cf. Šugman in Jager, 2007).

Ne da bi podajala dokončne odgovore, na tem mestu zgolj izpostavlja pomembnost merjenja uspehov ali neuspehov pri izvajanju strategije. Odgovor na vprašanje, kako bomo merili učinke delovanja strategije oz. kdaj bomo lahko z ev. zmanjšanjem obsega gospodarske kriminalitete zadovoljni, bo ena ključnih determinant strategij na tem področju.

4 Celovit in ne parcialno invaliden »imunski sistem družbe«

To vprašanje nas privede do najine zadnje poante in kritike enostranskega kaznovalno represivnega obvladovanja gospodarske kriminalitete. Tudi če bi v celoti in brez zadržkov sprejeli teorijo zastraševanja in si zastavili za cilj (kriterij) prej omenjeno uspešno zastraševanje oz. odvrtaanje od kaznivih dejanj, moramo vedeti, da je po klasični teoriji zastraševalni učinek sestavljen iz treh komponent – ob hitrosti kaznovanja predvsem iz strogosti in gotovosti kaznovanja. Izmed teh treh variabil zastraševalnega učinka je odgovor politike običajno hitro preusmerjen k povečevanju strogosti kot najenostavnejšemu vzvodu zastraševanja. Povečevanje moči nadzornih mehanizmov (število in kvaliteta kadrov, ustrezni pogoji za delo, dvigovanje kvalitete organizacije, koordinacije in motivacije itn.) je veliko dražje, zato med politikami manj priljubljeno, da ne govorimo o preventivi in iskanju manj invazivnih sredstev preprečevanja škodljivih dejanj, ki običajno delujejo na malo daljši rok. V današnjih kriznih in varčevalnih razmerah nas stava na zastraševalno-odvrtaevalni učinek kazenskih sankcij lahko hitro privede v družbo pospešene punitivnosti.

V zvezi z gospodarsko kriminaliteto se je nekako ustalila sintagma, da je »imunski sistem družbe odpovedal«. Domislica je problematična, če predpostavlja, da imunski sistem družbe tvorijo le organi odkrivanja in pregona, kamor

skoraj vsi umeščajo tudi sodstvo. Žal je to praviloma izhodišče vseh medijskih obravnav tega področja. To je šlo na roke politiki, ki je dlje časa spodkopavala ugled in status teh institucij, po drugi strani pa od njih zahtevala, da v celoti uspešno izvajajo vlogo edinega imunskega sistema, kot da se ta problem drugih ne tiče.

Ustrezno delujoč imunski sistem deluje stalno in v zgodnjih fazah. Na področju gospodarske kriminalitete pozabljamo, da so lahko kazniva dejanja na tem področju posledica logike sistema (Cf. Kanduč, 2004, 2009, 2012). Braithwaite, sklicujoč se na Teubnerja, opozarja, da so zapovedi kazenskega prava, ki prihajajo od zunaj, z vidika gospodarskih subjektov mnogokrat obravnavane kot nezdržljive z notranjo logiko sistema neke organizacije. Imperativ zunanega zakona, ki bo v neskladju z notranjo (korporacijsko) kulturo organizacije, bo zelo verjetno naletel na neplodna tla, zakon, ki bo z njo združljiv, pa lahko pričakuje uspeh (Braithwaite, 2008). Braithwaitov model piramidalne intervence pravilno določa kazensko pravo kot zadnje sredstvo, predhodno vlogo discipliniranja pa nalaga predvsem sistemom notranje kontrole v organizacijah. S tem stimulira notranje mehanizme vzpostavljanja odgovornosti, ki so manj dragi in potencialno bolj uspešni, ker se, v skladu s to logiko, gibljejo znotraj sistema. Poglejmo nedavni primer: v Siemensu, multinacionalki z več kot 400.000 zaposlenimi po vsem svetu, so po obsežni korupcijski aferi konec leta 2006, v kateri naj bi se obračalo kar 1,32 milijarde evrov podkupnin, uvedli korenito in obsežno notranjo reformo korporacijske kulture s programom, v katerem so se »namesto na podkupnine začeli osredotočati na tehnološke inovacije in konkurenčne prednosti ...« in poslovanje izboljšali tudi v ekonomskem smislu (Humar, 2011).

Pri nas pa je npr. celovsko združenje managerjev še nedolgo nazaj ugotavljalo, kako ne morejo izvajati nobenih ukrepov zoper svoje delinkventne člane, saj naj ne bi še nobena afera dobila epiloga na sodišču. Podoben položaj smo do nedavna imeli na področju odgovornosti uprav in nadzornih svetov družb. Gre za omenjeno stališče, ki vso odgovornost za družbeno kontrolo prenaša izključno na organe odkrivanja in pregona, si umije roke in v zadovoljstvo (dela) politike preusmeri jezo javnosti na te institucije kot večne grešne kozle.

5 Sklep

Kazenskopravna represija ni in ne more biti čudežna paličica za reševanje nakopičenih družbenih problemov. Enostavno ni in ne more biti pglavitni in temeljni instrument uravnavanja vedenja ljudi. Še posebej ne, ko so ostali mehanizmi predhodne družbene kontrole in preventive pasivni, kronično nepristojni, neodzivni ali sploh nedelujoči. V

naravi kazenskega prava je in mora biti, da je zadnje sredstvo, *ultima ratio*, ne pa prva asociacija in prvo orodje, ki ga želimo imeti stalno ogretega pri roki.

V Sloveniji je v zadnjih nekaj letih prišlo do pomembnih premikov na področju represivnega odzivanja na gospodarsko kriminaliteto. Ustanovljeni so bili specializirani organi: Nacionalni preiskovalni urad na področju odkrivanja, Specializirano državno tožilstvo na področju pregona in specializirani sodniki na področju sojenja. Ne da bi se spuščala v analizo porodnih krčev teh institucionalnih sprememb, lahko ugotoviva, da so te spremembe z zamikom sledile institucionalnim spremembam, ki so jih nekatere evropske države uvedle že dosti prej (Cf., Marinko, 2003, Šepec, 2011).

Podoben premik je treba zdaj narediti na področju preventive.

Literatura:

- Alvesalo, A., Tombs, S., Virta, E. in Whyte, D. (2006). Re-imagining crime prevention: Controlling corporate crime? *Crime, Law and Social Change*, 45(1), 1-25.
- Benson, M. L., Madensen, T. D. in Eck, J. E. (2009). White-collar crime from an opportunity perspective. V S. S. Simpson in D. Weisburd (ur.), *The criminology of white-collar crime* (str. 175–193). New York: Springer.
- Braithwaite, J. (1989). *Crime, shame and reintegration*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Braithwaite, J. (2008). Regulatory capitalism: How it works, ideas for making it work better. Cheltenham: Edward Elgar.
- Braithwaite, J. (2010). Diagnostics of white-collar crime prevention. *Criminology and Public Policy*, 9(3), 621–626.
- Brantingham, P. J. in Brantingham, P. J. (1991). *Environmental criminology*. Prospect Heights: Waveland Press.
- Clarke, R. V., (1980) »Situational« crime prevention: Theory and practice. *British Journal of Criminology*, 20(2), 136–147.
- Cohen, L. C. in Felson, M. (1979). Social change and crime rate trends: A routine activity approach. *American Sociological Review*, 44(4), 588–608.
- Cornish D. B. in Clarke R. V. (1986). Introduction. V D. B. Cornish in R. V. Clarke (ur.) *The reasoning criminal* (str. 1–16). New York: Springer.
- Dickson, B. (2005). Law versus terrorism: Can law win. *European Human Rights Law Review*, 50(11), 11–28.
- Dvoršek, A. (2000). *Kriminalistična strategija omejevanja gospodarskega kriminala*. (Doktorska disertacija). Ljubljana: Pravna fakulteta.
- Dvoršek, A. in Frangež, D. (2008). Omejevanje gospodarskega kriminala v Sloveniji med Scilo in Karibdo. *Varstvoslovje*, 10(3), 423–433
- Friedrichs, D. O. (2010). *Trusted criminals* (4th inter. ed.) Belmont: Wadsworth.
- Gottfredson, M. R. in Hirschi, T. (1990). *A general theory of crime*. Stanford: Stanford University Press.
- Hansen L. L. (2009). Corporate financial crime: Social diagnosis and treatment. *Journal of Financial Crime*, 16(1), 28–40.
- Henderson, N. C. (2002). The patriot act's impact on the government's ability to conduct electronic surveillance of ongoing domestic communications. *Duke Law Journal*, 52(1), 179–209.
- Hirschi, T. (1969). *Causes of delinquency*. Berkeley, Los Angeles: University of California Press.
- Humar, B. (2011). Kako so v Siemensu z etičnim vodenjem izboljšali poslovanje. *Manager*, (1), 44–46. Pridobljeno na <http://www.finance.si/303048/Kako-so-v-Siemensu-z-eti%C4%8Dnim-vodenjem-izbolj%C5%A1ali-poslovanje>
- Jager, M. (1998). Zakaj optimalen obseg kriminalitete ni enak nič? *Zbornik znanstvenih razprav*, 58, 71–86.
- Kanduč, Z. (2004). Kriminaliteta, delo in podjetništvo. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 55(4), 370–388.
- Kanduč, Z. (2009). Prevarare, prevarantstvo in prevaranti: preliminarna kriminološka analiza. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 60(3), 223–237.
- Kanduč, Z. (2012). Postmoderni najstveni sistemi v kriminološki perspektivi. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 63(1), 14–26.
- Kebe, J. in Ferme, J. (2012). Kriminaliteta v Sloveniji v letu 2011. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 63(2), 85–102.
- Kerr, O. S. (2005). Digital evidence and the new criminal procedure. *Columbia Law Review*, 105(1), 279–318.
- Keršmanc, C. (2013a). Kvantitativna glosa o kompliciranosti in kompleksnosti gospodarskih kaznivih dejanj. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 64(2), 140–153.
- Keršmanc, C. (2013b). *Preslepitive na meji in onstran pregona: konceptualni selekcijski mehanizmi pri pregonu goljufivih preslepitev v gospodarstvu* (Doktorska disertacija). Ljubljana: Pravna fakulteta.
- Keršmanc, C. in Ahtik, M. (2012). (Zlo)raba repo poslov in podobni načini pri krojevanju bančnih bilanc. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 63(3), 199–213
- Klemenčič, G. (2002). Svoboda ali varnost - zgrešena dilema! V D. Maver, (ur.). *Varovanje človekovih pravic in svoboščin v postopkih represivnih organov* (str. 33–39). Ljubljana: Ministrstvo za notranje zadeve Republike Slovenije.
- Klemenčič, G. (2008). Temeljni postulati kazenskega (procesnega) prava - kolateralna žrtev tehnokracije in boja zoper kriminaliteto. *Podjetje in delo*, 34(6/7), 1410–1419.
- Kobe, P. (1983). *Kazensko procesno pravo (izbrane teme)*. Ljubljana: Pravna fakulteta.
- Krapac, D. (1998). *Zakon o kaznenom postopku i drugi izvori hrvatskoga kaznenog postupovnog prava*. Zagreb: Targa.
- Lamberger, I. (2005). Uresničevanje strategije za obvladovanje gospodarskega kriminala. V *Gospodarsko kazensko pravo* (str. 40–54). Ljubljana: Inštitut za primerjalno pravo pri Pravni fakulteti, Pravna fakulteta; Ministrstvo za notranje zadeve, Policija.
- Marinko, J. (2003). Sodstvo pred izzivom gospodarske kriminalitete. *Podjetje in delo*, 31(6–7), 1320–1328.
- Mazi, F. (2003). Razmerje med preventivnimi in represivnimi intervencijami v gospodarstvu. *Podjetje in delo*, 29(6–7), 1304–1308.
- Medjedović, M. (25. 4. 2013). Varovanje pred tveganji prevar, korupcije, zlorabe in finančne izgube v času gospodarske krize. *Finance*, str. 15.
- Mencinger, J. (22. 12. 2010). »Imamo tri velike probleme«: intervju. *Mladina*, (51). Pridobljeno na <http://www.mladina.si/52747/>
- Merton, R. K. (1938). Social structure and anomie. *American Sociological Review*, 3(October), 672–682.
- Meško, G. in Sotlar, A. (2012) Preprečevanje kriminalitete v lokalnih skupnostih – med ad hoc pristopi in na znanju temelječih preventivnih dejavnosti. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 63(3), 229–239.

39. Ministrstvo za notranje zadeve. (2011). *Ocena stanja na področju odkrivanja in preiskovanja gospodarske kriminalitete v Republiki Sloveniji*. Ljubljana: MNZ.
40. *Nove oblike nezakonitega prilaščanja in razprodaje družbenega premoženja: zbornik referatov*. (1990). Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti.
41. Payne, B. K. (2013). *White-collar crime*. Los Angeles: Sage.
42. Quiney, R. (1980). *Class, state, and crime* (2nd ed.). New York: Longman.
43. Resolucija o nacionalnem programu preprečevanja in zatiranja kriminalitete za obdobje 2012–2016. (2012). *Uradni list RS*, (83/12).
44. Roglič, M. (16. 3. 2013). Intervju z Goranom Klemenčičem: Dejansko smo v vojnem stanju. *Dnevnikov objektiv*. Pridobljeno na <http://www.dnevnik.si/objektiv/intervjuji/intervju-z-goranom-klemencicem-dejansko-smo-v-vojnem-vojnem-stanju>
45. Selinšek, L. (2006). *Gospodarsko kazensko pravo*. Ljubljana: GV Založba.
46. Simpson, S. S. in Weisburd, D. (ur.) (2009). *The criminology of white-collar crime*. New York: Springer.
47. *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. (2008). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
48. Sutherland, E. H. in Cressey, D. R. (1960). *Principles of Criminology* (6th ed.). Chicago: Lippincott.
49. Šepec, M. (2011). Kako izboljšati kazenski pregon gospodarskega kriminala v Sloveniji. *Varstvoslovje*, 13(3), 245–260.
50. Šugman, K. (v tisku). Nove tehnologije in njihov vpliv na pojavnost in pregon kriminalitete. *Zbornik znanstvenih razprav*, 73.
51. Šugman, K. in Jager, M. (2007). Post 9/11 developments of the EU criminal law-related initiatives and their implications on some basic criminal law principles. V P. C. van Duyne, A. Maljević, M. van Dijk, K. von Lampe in J. Harvey (ur.), *Crime business and crime money in Europe: The dirty linen of illicit enterprise* (str. 247–267). Nijmegen: Wolf Legal Publishers.
52. Šugman, K. in Jager, M. (2009). Judicial resolution of “the battle of pillars” and the idea of using criminal law as the “self-evidently necessary” policy tool. V S. Braum in A. Weyembergh (ur.), *Le contrôle juridictionnel dans l'espace pénal européen* (str. 23–36). Bruxelles: Editions de l'Université de Bruxelles.
53. Šugman Stubbs, K. (2005). Kritična analiza razvojnih teženj kazenskega prava EU. *Podjetje in delo*, 31(6/7), 1342–1354.
54. Tonry, M. in Farrington, D. P. (1995). Strategic approaches to crime prevention. *Crime and Justice*, 19, 1–20.
55. Vlada Republike Slovenije. (2003). *Strategija obvladovanja gospodarske kriminalitete v Republiki Sloveniji*. Pridobljeno na http://www.vlada.si/fileadmin/dokumenti/cns/doc/0306230743229_26v2f.doc
56. Vlada Republike Slovenije. (2012). *Strategija obvladovanja gospodarske kriminalitete v Republiki Sloveniji*. Ljubljana: Vlada RS
57. Završnik, A. (2010). Tehnično nadzorovanje vsakodnevnega življenja - postdisciplinske teoretične perspektive. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 61(2), 178–190.
58. Žnidaršič Kranjc, A. (1990a). Povzetki diskusije. V *Nove oblike nezakonitega prilaščanja in razprodaje družbenega premoženja* (str. 104–108). Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti.
59. Žnidaršič Kranjc, A. (1990b). Razmišljanja ob ugotavljanju nezakonitega prilaščanja družbenega premoženja. V *Nove oblike nezakonitega prilaščanja in razprodaje družbenega premoženja* (str. 109–113). Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti.

For a Greater Emphasis on Prevention in Dealing with Economic Crime

Matjaž Jager, Senior researcher, Institute of Criminology at the Faculty of law Ljubljana, Associate Professor, Faculty of law University of Ljubljana. E-mail: matjaz.jager@pf.uni-lj.si.

Katja Šugman Stubbs, Professor, Faculty of Law University of Ljubljana, Senior researcher, Institute of Criminology at the Faculty of law Ljubljana. E-mail: katja.sugman@pf.uni-lj.si.

In the Republic of Slovenia since the beginning of 1990s, the Government has produced various strategic documents on "fighting" economic crime. From 1997 on, successive strategies emerged aimed at suppressing this kind of crime. The authors find it symptomatic that strategies do not analyse the causes of this kind of crime nor do they deal with the genesis of various kinds of economic crime. It cannot be a surprise that the problem remains chronic or, according to public opinion and other indications, even gets worse.

The improved strategy will have to reflect the interdisciplinary analysis of the causes, phenomenology and "perpetrators" of economic crime. Together with the optimization of the repressive response of the criminal law, it needs to stress the importance of preventive measures. Vast literature on prevention of economic crime stresses the preventive potential of situational prevention, corporate governance, corporate culture, selection and education of personnel and so forth.

A more comprehensive strategy against economic crime will have to define measures of its own success or failure and guarantee a proper balance between the drive for effectiveness and efficiency and the protection of human rights.

Keywords: economic crime, Slovenia, prevention, criminal law, strategy, society's immune system

UDC: 343.37